

О.В. Тимошенко,
Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСУВАННЯ НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ

У статті автором досліджено стан науково-педагогічних кадрів вищих навчальних закладів України та ефективність їх підготовки в докторантурі та аспірантурі. Розглянуто особливості фінансування наукової діяльності вищих навчальних закладів та проаналізовано їх результативні показники.

Ключові слова: фінансування наукової роботи, вищі навчальні заклади, наукова діяльність, науково-педагогічні кадри.

Постановка проблеми. Україна на території пострадянського простору є країною з досить високим рівнем інтелектуального потенціалу в сфері фундаментальної та прикладної наук. Існує думка, що в Україні сформований 25-річний досвід наукових розробок, які мають бути актуальними ще 7-10 років [2]. Досить значна частка цих досліджень здійснювалась і продовжує здійснюватись на базі наукових центрів вищих навчальних закладів. З метою активізації наукової діяльності та поєднання освітнього та науково-дослідного процесів у вищих навчальних закладах України започатковано Державну цільову науково-технічну та соціальну програму “Наука в університетах”, яка затверджена урядом на 2008-2012 роки [4].

Слід зазначити, що сьогодні існує досить серйозна проблема, пов’язана з фінансуванням науково-дослідницької діяльності вищих навчальних закладів [3]. Водночас слід підкреслити, що ті кошти, які призначені для забезпечення наукового процесу у закладах вищої освіти, не завжди використовуються досить ефективно.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансування діяльності вищих навчальних закладів, зокрема їх наукової діяльності, присвячена значна кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Серед них слід звернути увагу на роботи таких вчених та фахівців у даній сфері, як Т. Боголіб, С. Єрохіна, О. Красовська, В. Кремінь, О. Ніколаєва, В. Шамаєв та інші.

Не вирішена раніше частина загальної проблеми. У наукових працях щодо даного напрямку дослідження значна увага приділяється питанням джерел фінансування в цілому освітньої діяльності вищих навчальних закладів. При цьому слід зазначити, що майже не розглядаються проблеми, пов’язані з фінансуванням саме наукової діяльності і особливо ефективності використання наданих коштів. У зв’язку з цим виникає необхідність більш поглибленого дослідження питань ефективності використання коштів, що спрямовуються на фінансування наукової діяльності закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Необхідно зазначити, що вищі навчальні заклади України мають досить потужний потенціал наукових кадрів вищої кваліфікації (рис. 1). За даними Міністерства освіти і науки України протягом 2000-2007 років суттєво зростає чисельність науково-педагогічного потенціалу. Чисельність докторів наук збільшилась на 5 571 особу, що більше в 1,8 раза, майже в стільки разів збільшилась і кількість професорів [1]. Тенденція щодо зростання чисельності спостерігається і по кандидатах наук та доцентах. Їх кількість протягом аналізованого періоду збільшилась у 1,6 раза.

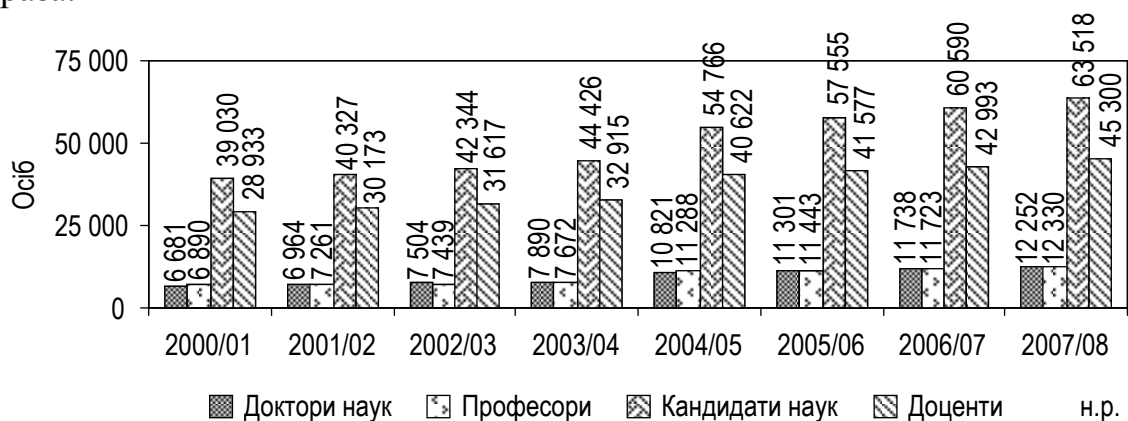

Рис. 1. Динаміка зростання чисельності науково-педагогічного потенціалу системи вищої освіти України (за даними Міністерства освіти та науки України)

Водночас за даними Міністерства освіти та науки України ефективність підготовки науково-педагогічних кадрів, що здійснюється в системі вищих навчальних закладів у рамках функціонування докторантури та аспірантури, є досить низькою, хоча останнім часом ці показники покращились (рис. 2).

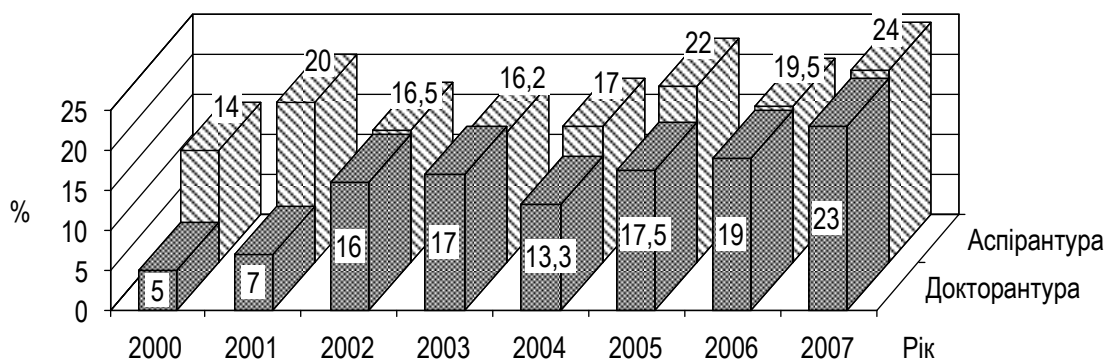

Рис. 2. Динаміка ефективності діяльності аспірантури та докторантури (за даними Міністерства освіти та науки України)

Так, якщо в 2000 році ефективність становила лише 5 % у докторантурі та 14 % в аспірантурі, що є найнижчими показниками протягом аналізованого періоду, то в 2007 році ці показники суттєво зросли до 23 та 24 % відповідно. У даному контексті необхідно зазначити, що особливо

важливого значення набуває робота аспірантів та докторантів у тісному зв'язку з науково-дослідницькою тематикою вищого навчального закладу.

Значною мірою зацікавленість в ефективній роботі у сфері наукових досліджень, зокрема у вищих навчальних закладах, залежить від обсягу фінансування. У таблиці 1 проведено розрахунки показників фінансування наукової діяльності вищих навчальних закладів з Державного бюджету України за даними Міністерства освіти і науки України. Розрахунки були проведені за фактичними видатками як по загальному фонду, так і по спеціальному фонду Державного бюджету з огляду на ту ситуацію, що в цілому відсоток фактичних видатків від обсягу коштів, затверджених кошторисом, становить 93 %.

Питома вага фактичних видатків від обсягу загального фінансування з Державного бюджету, визначеного для Міністерства освіти та науки України щодо проведення досліджень та розробок, становить в цілому 70,7 %. Але при цьому необхідно підкреслити, що для фінансування фундаментальних досліджень, що проводяться на базі вищих навчальних закладів, виділено всього 137 355 тис. грн., що становить лише 1,24 %, при цьому більше 99 % фінансування відбувається за рахунок загального фонду. Фінансове забезпечення прикладних розробок за напрямками науково-технічної діяльності вищих навчальних закладів становить 72 % від обсягу фінансування фундаментальних досліджень, в загальному ж обсязі фінансування Міністерства становить лише 0,02 %. На нашу думку, досить значущою повинна бути стаття фінансування підтримки розвитку наукової інфраструктури вищих навчальних закладів, але її обсяг становить лише 0,05 %.

Таблиця 1

**Показники фінансування наукової діяльності вищих
навчальних закладів з Державного бюджету України за 2007 рік
(за фактичними видатками)**

Показник	Тис. грн.			% до загального обсягу фінансування по Міністерству освіти та науки України		
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом
Обсяг фінансування в цілому по МОН України	7 345 152,03	3 772 637,03	11 117 789,06	100,0	100,0	100,0
Дослідження і розробки, державні програми	4 828 353,3	3 031 704,82	7 860 057,95	65,7	80,4	70,7
Фундаментальні дослідження у ВНЗ	137 052,36	302,94	137 355,30	1,9	0,008	1,24
Забезпечення діяльності Державного фонду фундаментальних досліджень	10 057,57	558,73	10 616,30	0,14	0,015	0,09

Продовж. табл. 1

Показник	Тис. грн.			% до загального обсягу фінансування по Міністерству освіти та науки України		
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом
Прикладні розробки за напрямками науково-технічної діяльності ВНЗ	66 020,55	124 753,85	190 774,4	0,90	3,31	0,02
Державні науково-технічні програми та наукові частини державних цільових програм з пріоритетних напрямів розвитку науки й техніки	145,5	–	145,5	0,002	–	0,002
Розробки найважливіших новітніх технологій науковими установами	15 274,09	691,68	15 965,77	0,21	0,018	0,14
Виконання зобов'язань України у сфері міжнародного науково-технічного співробітництва	54 969,86	126,04	55 095,90	0,75	0,003	0,50
Фінансова підтримка розвитку наукової інфраструктури ВНЗ	3 511,68	–	3 511,68	0,05	–	0,05

Для формування більш повної картини розвитку наукової діяльності в системі вищих навчальних закладів України необхідно розглянути і результативність її показників, які отримано на основі аналізу річного звіту про виконання паспортів бюджетних програм за 2007 рік за даними Міністерства освіти та науки України. У таблиці 2 подано показники, щодо наукової діяльності вищих навчальних закладів. На наш погляд, для здійснення аналітичних висновків необхідно мати на увазі той факт, що основна маса науково-педагогічних кадрів сконцентрована у вищих навчальних закладах III та IV рівнів акредитації, і, відповідно, наукові дослідження сконцентровані саме в закладах вищих рівнів акредитації. Отже, в цілому кількість закладів, що здійснювали фундаментальні дослідження, становить лише 33 % від їх загальної кількості. Питома вага закладів, що здійснювали прикладні розробки, становить 32 % від загальної кількості вищих навчальних закладів III та IV рівнів акредитації, тобто якщо навіть припустити, що окремі навчальні заклади працюють лише над фундаментальними дослідженнями, а окремі лише над прикладними, в результаті маємо, що лише 65 % від існуючих закладів взагалі займаються фундаментальними та прикладними дослідженнями, хоча в інших 35 % закладів також повинні працювати саме науково-педагогічні кадри із ступенем кандидата та доктора наук. Якщо проаналізувати співвідношення загальної кількості докторів і кандидатів наук, що працюють у системі вищих навчальних закладів, та кількості працівників, задіяних у проведенні фундаментальних досліджень, то їх питома вага становить лише 9,5 %. У проведенні прикладних досліджень задіяна ще менша кількість кадрів, що становить 2 922 осіб, тобто 3,9 % від

загальної кількості наукових кадрів вищих навчальних закладів. Таким чином, із загальної кількості кандидатів та докторів наук у розробці прикладних та фундаментальних досліджень працює більше 13 % наукового кадрового забезпечення вищих навчальних закладів.

Таблиця 2

**Результативні показники наукової діяльності
у вищих навчальних закладах України за 2007 рік
(за даними Міністерства освіти і науки України)**

Показник	Значення
<i>Фундаментальні дослідження</i>	
Кількість закладів, що здійснювали фундаментальні дослідження, од.	116
Кількість працівників, зайнятих у проведенні фундаментальних досліджень, осіб	7 197
Кількість фундаментальних досліджень, од.	1 441
Опубліковано монографій, підручників, навчальних посібників, од.	5 053
Публікації в наукових виданнях, тис. од.	83,9
Кількість проведених наукових семінарів та конференцій, од.	293
Витрати на одне фундаментальне дослідження, тис. грн.	95,1
Витрати на одну монографію, тис. грн.	157,8
Витрати на один підручник та навчальний посібник, тис. грн.	123,6
Витрати на одну наукову статтю, тис. грн.	3,5
Питома вага науково-дослідних (дослідно-конструкторських) робіт, які відповідають світовому рівню, %	85,0
Питома вага результатів фундаментальних досліджень, застосованих у прикладних наукових розробках, %	90,0
<i>Прикладні розробки за напрямками науково-технічної діяльності ВНЗ та наукових установ</i>	
Кількість закладів, що здійснювали прикладні розробки, од.	113
Кількість працівників, зайнятих у проведенні прикладних розробок, осіб	2 922
Створено видів нової техніки та технологій, од.	1 199
Кількість проведених наукових семінарів та конференцій, од.	149
Впровадження результатів розробок у виробництво, %	100,0
Опубліковано монографій, підручників, навчальних посібників, од.	1 777
Витрати на виконання однієї науково-дослідної роботи, тис. грн.	205,6
Витрати на одну монографію, тис. грн.	106,0
Витрати на один підручник та навчальний посібник, тис. грн.	84,8
Витрати на одну наукову статтю, тис. грн.	3,4
Питома вага науково-дослідних (дослідно-конструкторських) робіт, які відповідають світовому рівню, %	85,0
Питома вага результатів розробок, впроваджених у виробництво, %	100,0

Необхідно також звернути увагу на ту ситуацію, що загальна кількість проведених наукових семінарів та конференцій становить 442. Тобто, в середньому на один вищий навчальний заклад III та IV рівнів акредитації припадає 1,3 зазначених заходів, але якщо звернути увагу на те, що цілий ряд закладів протягом року проводять декілька наукових конференцій та семінарів за різними напрямками, то, відповідно, є і заклади, що взагалі не проводять наукових конференцій та семінарів.

Висновки. Отже, в цілому можна зробити висновок про те, що, з одного боку, з точки зору фінансування наукової діяльності, що здійснюється у вищих навчальних закладах, обсяги коштів є досить незначними, але, з іншого боку, ефективність наукової діяльності в середньому є не досить високою. Таким чином, необхідно підтримувати фінансування наукових досліджень як фундаментального, так і прикладного характеру, але водночас необхідно посилити вимоги та контроль саме за провадженням наукової діяльності в системі вищих навчальних закладів.

Список літератури

1. Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи [Текст] : матеріали до підсумкової колегії, 21 березня 2008 р. / М-во освіти і науки України // Освіта України. – 2008. – № 21 – 22. – С. 1–24.
2. Геєць, В. М. Інноваційні перспективи України [Електронний ресурс] : монографія / В.М. Геєць, В.П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с. – Режим доступу : <http://www.semynozhenko.net/content/files/innov.pdf>.
3. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати [Текст] / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 447 с.
4. Про затвердження Державної цільової науково-технічної та соціальної програми “Наука в університетах” на 2008-2012 роки [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 № 1 155. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/science/development/dntp/prog2.doc>. – Назва з екрана.

Summary

In the article the author investigates a condition of scientific and pedagogical shots and efficiency of their preparation in doctoral studies and postgraduate study. Features of financing of scientific activity of higher educational institutions are considered and their productive indicators are analysed.

Отримано 26.02.2009

Тимошенко, О. В. Актуальні питання фінансування наукової діяльності у вищих навчальних закладах України [Текст] / О. В. Тимошенко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2009. - Вип. 25. - С. 239-246.